

УДРУЖЕЊЕ
"ЈАСЕНОВАЦ-ДОЊА ГРАДИНА"
БАЊА ЛУКА

Шеста
међународна
конференција

ЈАСЕНОВАЦ

**ГЕНОЦИД И ЗЛОЧИНИ
НЕЗАВИСНЕ ДРЖАВЕ ХРВАТСКЕ
НАД СРБИМА, ЈЕВРЕЈИМА И РОМИМА
У ДРУГОМ СВЈЕТСКОМ РАТУ**

**ЗБОРНИК
САОПШТЕЊА И СВЈЕДОЧЕЊА**

Бања Лука - Доња Градина
19-20. мај 2014.

ЈАСЕНОВАЦ - ШЕСТА МЕЂУНАРОДНА КОНФЕРЕНЦИЈА
„ГЕНОЦИД И ЗЛОЧИНИ НЕЗАВИСНЕ ДРЖАВЕ ХРВАТСКЕ НАД СРБИМА,
ЈЕВРЕЈИМА И РОМИМА У ДРУГОМ СВЈЕТСКОМ РАТУ“

ИЗДАВАЧ:

Удружење "Јасеновац-Доња Градина"
Бања Лука

ЗА ИЗДАВАЧА:

Проф. др Владимир Лукић,
предсједник ИО Удружења "Јасеновац-Доња Градина"

ГЛАВНИ И ОДГОВОРНИ УРЕДНИК:

проф. др Смиља Аврамов, академик

ИЗВРШНИ УРЕДНИК:

Јанко Велимировић

РЕДАКЦИОНИ ОДБОР:

Владимир Лукић,
Саша Аћић

ЛЕКТОР:

Ранко Павловић

ПРЕВОД:

Дејан Милиновић, Душко Поповић,
Слободан Келеман и Светлана Митић

ГРАФИЧКА ПРИПРЕМА И ДИЗАЈН:

Јанко Велимировић

ШТАМПАРИЈА:

ГрафоМарк, Лакташи

ЗА ШТАМПАРИЈУ:

Светозар Ђеркета

ТИРАЖ:

1500

www.jasenovac-donjagradina.org.ba

УДРУЖЕЊЕ "ЈАСЕНОВАЦ-ДОЊА ГРАДИНА"
БАЊА ЛУКА

ЈАСЕНОВАЦ

ШЕСТА МЕЂУНАРОДНА КОНФЕРЕНЦИЈА

ГЕНОЦИД И ЗЛОЧИНИ
НЕЗАВИСНЕ ДРЖАВЕ ХРВАТСКЕ
НАД СРБИМА, ЈЕВРЕЈИМА И РОМИМА
У ДРУГОМ СВЈЕТСКОМ РАТУ

Бања Лука, 19-20. мај 2014.

ЗБОРНИК
САОПШТЕЊА И СЈЕЋАЊА

Бања Лука, мај 2014

САДРЖАЈ

ПРЕДГОВОР	9
Жељко ВУЈАДИНОВИЋ ПОВОДОМ ШЕСТЕ МЕЂУНАРОДНЕ КОНФЕРЕНЦИЈЕ О ЈАСЕНОВЦУ	11
САОПШТЕЊА.....	15
Србољуб Живановић ХРВАТСКИ РИМОКАТОЛИЧКИ И МУСЛИМАНСКИ ЗЛОЧИНИ ПРОТИВ СРБА, ЈЕВРЕЈА И РОМА У НЕЗАВИСНОЈ ДРЖАВИ ХРВАТСКОЈ	17
Владимир Умељић СЕНЗИБИЛНА ПРОБЛЕМАТИКА УТВРЂИВАЊА БРОЈА ЖРТАВА ЗЛОЧИНА ГЕНОЦИДА	25
Светозар Ливада ЖРТВА ЈЕ УВИЈЕК У ПРАВУ	55
Богдан Петковић ЗАШТО ПАРТИЗАНСКЕ ЈЕДИНИЦЕ НИСУ ОСЛОБОДИЛЕ ЛОГОР ЈАСЕНОВАЦ?	63
Ivan Fumić LOGORI NA TERITORIJU NEZAVISNE DRŽAVE HRVATSKE.....	75
Биљана Живковић ЈАСЕНОВАЦ - НАЈЦРЊЕ СРПСКО СТРАТИШТЕ.....	93
Данило Трбојевић ПОЛИТИКА СЕЛЕКТИВНОГ СЕЂАЊА У ДОБА ТРАНЗИЦИЈЕ:.....	107
Драгана Мијатовић -Томашевић РАЗЛОГ ПОКОЉА НАД СРПСКОГ И ОСТАЛОГ НЕКАТОЛИЧКИМ СТАНОВНИШТВА У ДРУГОМ СВЈЕТСКОМ РАТУ ОД ХРВАТА И МУСЛИМАНА	127

Павел Тихомиров	
ПОУКЕ ИЗ "ВИКИПЕДИЈЕ"	133
Екатерина Самојлова	
ПРОГРАМ НАУЧНОГ ИСТРАЖИВАЊА МАСОВНИХ ГРОБНИЦА КОНЦЕНТРАЦИОНОГ ЛОГОРА ЈАСЕНОВАЦ У ВЕЗИ СА ПРОМЈЕНАМА ГЛОБАЛНИХ ПАРАДИГМИ ТОКОМ ПОСЉЕДЊЕ ДВИЈЕ ГОДИНЕ.....	147
Марина Черносивитова	
РЕЗУЛТАТИ РАДА У АРХИВАМА БИВШЕГ СССР, САД, ФРАНЦУСКЕ, ИТАЛИЈЕ, АУСТРИЈЕ, ТУРСКЕ, ИЗРАЕЛА, МАЂАРСКЕ И БУГАРСКЕ, ВЕЗАНОГ ЗА ПРОМЈЕНЕ ГЛОБАЛНЕ ПАРАДИГМЕ ТОКОМ ЗАДЊЕ ДВИЈЕ ГОДИНЕ	157
Paul Isaac Hagouel	
ЈАСЕНОВАЦ У КОНТЕКСТУ И ПЕРСПЕКТИВИ: ПОУКЕ ЗА 21. ВИЈЕК.....	169
Џин Тоски Марацани Висконти	
У ОДБРАНУ СЈЕЂАЊА НА ЈЕДНУ ПРИКРИВЕНУ ТРАГЕДИЈУ	183
Ана Kršinić Lozica	
JASENOVAC KAO DVOSTRUKO POSREDOVANA TRAUMA.....	189
Марко П. Атлагић, Далибор М. Елезовић	
ФРАЊО ТУЂМАН КАО ПРВИ ФАЛСИФИКАТОР БРОЈА СРПСКИХ ЖРТАВА У КОНЦЕНТРАЦИОНОМ ЛОГОРУ ЈАСЕНОВАЦ (1941-1945) У ФУНКЦИЈУ ИСТОРИЈСКЕ ГЕНОЦИДНЕ ХРВАТСКЕ ВЕРТИКАЛЕ	213
Владислав Јовановић	
ОПРОСТИТИ МОРАМО, ЗАБОРАВИТИ НЕ СМЕМО.....	227
Жељко Вујадиновић	
РАСНА ПОЛИТИКА И РАСНО ЗАКОНОДАВСТВО НЕЗАВИСНЕ ДРЖАВЕ ХРВАТСКЕ	233
Ели Таубер	
ДЕПОРТАЦИЈЕ ЈЕВРЕЈА БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ У САБИРНЕ И КОНЦЕНТРАЦИОНЕ ЛОГОРЕ СА ХРОНОЛОГИЈОМ ДЕПОРТАЦИЈА У КОНВЕНТРАЦИОНИ ЛОГОР ЈАСЕНОВАЦ.....	243
Ђуро Затезало	
БЕЗДАНЕ ЈАМЕ – МАСОВНА СТРАТИШТА У КОМПЛЕКСУ УСТАШКИХ ЛОГОРА ЈАДОВНО.....	257

Јован Пејин	
ПОГЛЕД НА ГЕНОЦИД НАД СРБИМА У СРЕМУ 1941-1945. ГОДИНЕ.....	269
Михајло Правица	
ЗАШТО ЈЕ ЈАСЕНОВАЦ И ДАЉЕ ОД ЗНАЧАЈА.....	279
Мила Михајловић	
АРХИВСКА ГРАЂА О МАСАКРУ СРБА У ЛИЦИ И ДАЛМАЦИЈИ – ПРЕМА ИТАЛИЈАНСКИМ ИЗВОРИМА ИЗ 1941.....	295
Василије Каран	
ТУГА КОЈА ТРАЈЕ ЦИЈЕЛИ ЖИВОТ	311
Милан Басташић	
ХРВАТИ ИЗМЕЂУ ЈАЗОВКЕ И ЈАДОВНА.....	317
Младенка Иванковић	
С ОНЕ СТРАНЕ СВЕТА, ДЕЦА У ЛОГОРИМА СМРТИ.....	323
Радован Јовић	
СТРАДАЊЕ ДЈЕЦЕ У ЈАСЕНОВЦУ И ДРУГИМ ЛОГОРИМА У НДХ	335
Дејан Мотл	
ЕКОНОМИЈЕ У САСТАВУ ЛОГОРА ЈАСЕНОВАЦ И ОКО ЊЕГА	369
Ненад Антонијевић	
МЕСТО И УЛОГА МУЗЕЈА ЖРТАВА ГЕНОЦИДА У УПОЗНАВАЊУ ОМЛАДИНЕ СА ТЕМАТИКОМ ГЕНОЦИДА И ХОЛОКАУСТА У ШКОЛАМА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ	377
Сања Савић	
ЗАКОНОДАВНА ДЕЛАТНОСТ У СЛУЖБИ ГЕНОЦИДНЕ ПОЛИТИКЕ НЕЗАВИСНЕ ДРЖАВЕ ХРВАТСКЕ.....	391
Тања Тулековић	
НОВИ ПРИЛОЗИ ИСТРАЖИВАЊУ СТРАДАЊА ПОДРУЧЈА КОЗАРЕ И ПОТКОЗАРЈА ЗА ВРИЈЕМЕ НДХ	403
Драга Мاستиловић	
ПОКОЉИ СРБА У СРЕБРЕНИЦИ У ДРУГОМ СВЈЕТСКОМ РАТУ	409
Миленко Јахура	
У ЧЕМУ ЈЕ СЛИЧНОСТ СТРАДАЊА ЧЕШКИХ ЛИДИЦА И ХЕРЦЕГОВАЧКИХ ПРЕБИЛОВАЦА, А У ЧЕМУ РАЗЛИКА У ЊЕГОВАЊУ УСПОМЕНА НА ЖРТВЕ.....	433

Никола Ожеговић	
ПРАВОСЛАВЉЕ У НЕЗАВИСНОЈ ДРЖАВИ ХРВАТСКОЈ	449
Радован Пиљак	
ЈОШ ЈЕДАН НОВИ ГРАД У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ - ГРАД БИЈЕЛИХ АНЂЕЈА	457
СЈЕЋАЊА	461
Богдан Петковић	
О КАРАКТЕРУ ЛОГОРА У ДРУГОМ СВЈЕТСКОМ РАТУ НА ТЕРИТОРИЈИ ЊЕМАЧКЕ И НЕЗАВИСНЕ ДРЖАВЕ ХРВАТСКЕ	463
Милинко Чекић	
НЕГОВАЊЕ УСПОМЕНА НА СТРАДАЛЕ	481
Добрила Кукољ	
ПОСЛИЈЕ ХОДА ПО МУКАМА, НА ЗГАРИШТЕ	501
Зорка Скиба, рођена Делић	
ЗЛОЧИНИ ГЕНОЦИДА РИМОКАТОЛИЧКИХ ЧАСНИХ СЕСТАРА У ЛОГОРИМА ЗА ДЈЕЦУ У СИСКУ И ЈАСТРЕБАРСКОМ	507
Милинко Скробић	
ПАТЊАМА НИГДЈЕ КРАЈА	513
Василије Каран	
РАНЕ КОЗАРЧАНА СВИЈЕТ ЗАБОРАВЉА	525
Лазар Милиновић	
НАЈВЕЋИ ГРИЈЕХ ЈЕ ЗАБОРАВИТИ	529
Вељко Марић	
УЖАС, ЈАУЦИ, ПАТЊА...	539
Саво Штрбац	
ЛОГОР ЈАСЕНОВАЦ ПРЕД МЕЂУНАРОДНИМ СУДОМ ПРАВДЕ	545

Данило Трбојевић

ПОЛИТИКА СЕЛЕКТИВНОГ СЕЋАЊА У ДОБА ТРАНЗИЦИЈЕ:

ОДНОС ИДЕНТИТЕТА ЖРТВЕ И ПОЧИНИОЦА У ХРВАТСКОЈ ДАНАС

УВОД

Тема холокауста је онолико слојевита колико је и актуелна. Сматрам да је простор Балкана посебно занимљив када се ради о анализи друштвеног сећања као и политике организовања групног и националног идентитета. У том смислу, пример сећања на холокауст у Хрватској изразито је занимљив због своје комплексности али и актуелности. У овом раду бавићу се анализом процеса реконструкције хрватског идентитета у светлу европских интеграција. Свесни смо да је императив сарадње и прилагођавања стандардима Европске уније посебно уочљив на простору држава које су чиниле наклашњу Југославију. Већ годинама између Србије и Хрватске постоји конфликт о начину презентације сећања на логоре НДН и жртве усташког режима у Хрватској. Кроз рад ћу приказати теоријску и емпиријску грађу која указује на то како се данас Хрватска сећа холокауста и злочина почињених у име НДХ¹. Уколико схватимо разлоге за одређени начин презентовања и обликовања сећања, а тиме и идентитета постају нам јасни не само разлози реконструкције већ и промена међудруштвених односа који прате ове процесе. Циљ рада је анализа употребе селективног сећања у процесу реконструисања идентитета као и сагледавање последица које ова употреба носи, нарочито у односу према другости у Хрватској.

¹ Независна Држава Хрватска

ХОЛОКАУСТ, ПОЛИТИКА, СЕЋАЊЕ, ИДЕНТИТЕТ

У радовима на тему културе сећања², селективног сећања и политике комеморације који остварују утицај на идентитет друштва писао сам раније, што у свом мастер раду што у неким другим објављиваним радовима.³ Како бих илустровао утицај који селективно друштвено или политичко организовање сећања може да има на идентитет друштвених група, народ, државу па чак и на глобални дискурс, представићу неколико најпознатијих примера траума презентације сећања на жртву и починиоца.

Први пример који бих приказао свакако би био пример Немачке. Ово је добар пример јер приказује како су два различита политичка утицаја, западни и источни, учинили да подељена Немачка развије неколико различитих али опречних идентитета у деценијама након рата. Пре уједињења Источна и Западна Немачка имале су другачија виђења заједничке историје, барем када се ради о догађајима из Другог светског рата. Након 1990. године, односно уједињења Немачке, покреће се процес реконструкције сећања путем мењања политике нове државе а самим тим и мењања институција које контролишу формирање идентитета.⁴ Када се Немачка ујединила, уочено је не само да су идентитет Немаца на западу и оних на истоку различити, јер су једни носили жиг починиоца а други жртве, већ су ови други (источни) развили културу

² За више информација консултовати: Кулјић, Todor, *Kultura sećanja*, Čigoja, Beograd, 2006.

³ За више информација консултовати: Трбојевић Данило, *Сећање на зло: меморијални центри, филмови и политика комеморације жртава немачких и НДХ логора*, мастер рад одбрањен на одељењу за етнологију и антропологију Филозофског факултета у Београду, 2010, Трбојевић Данило, *Антропологија американизације Холокауста*, Библиотека INITIUM, Задужбина Андрејевић, Београд, 2013, Трбојевић Данило, *Рат сећања*, Зборник радова 5. међународне конференције о Јасеновцу, Јасеновац – Доња Градина, 2011.

⁴ Farmer Sarah, "Symbols that Face Two Ways: Commemorating the Victims of Nazism and Stalinism at Buchenwald and Sachsenhausen", *University of California Press*, 1995., стр. 97

сећања која је указивала да себе виде као жртве Хитлеровог, Стаљиновог и на крају западног капиталистичког (фашистичког) режима⁵.

Пример политике комеморације у меморијалном центру Бухенвалд јасно говори о томе како доминантне политичке струје или режими могу пореметити или изобличити неке историјске чињенице у циљу реконструкције групне историје и идентитета. У различитим периодима меморијала једна страна Немачке историје се славила а друга заборављала. Након рата, под јаким утицајем Совјетског Савеза, Источни Немци су делили идентитет бораца социјализма који су победили фашизам, па су себе сагледавали као антифашистичке жртве. Ово је била последица јаког утицаја Совјетског Савеза на усточнонемачку политику. Ова ситуација трајала је деценијама а Источни Немци су све то време комеморисали жртве Хитлерове репресије. Након пада берлинског зида две Немачке су се ујединиле, али њихови идентитети остали су супротстављени. Ново колективно сећање уједињене Немачке променило је донекле идентитет Источних Немаца будући да су на чела институција задужених за политику сећања постављани Западни Немци. Источна Немачка иако условљена да прихвати идентитет починоца у Другом светском рату, створила је нов идентитет жртве. Ист. Немци су од тада себе сматрали жртвама не само Хитлеровог режима већ и жртвама вишедеценијске репресије Совјетског Савеза и Стаљина. Данас, када су Немци свесни "дупле историје" Бухенвалда и Заксенхаузена на другачији начин посматрају своју историју и прошлост, политичку садашњост и будућност.⁶ Ипак, ни данас идентитет две Немачке није уједињен будући да су након уједињења и преузимања власти од стране Западних Немаца, Источни Немци себе почели да доживљавају као трћи облик жртава. Наиме, тбог истрага који је западни систем спроводио против Источних Немаца који су након рата радили или сарађивали са злогласном тајном полицијом "Штази", Источни Немци који су сматрали да им је та сарадња била наметнута, доживљавали су западне истраге као нови талас репресије. Захваљујући овоме, Ист.

⁵ Farmer, Sarah, оп.цит, стр. 104

⁶ Ibid

Немци развијају трећи идентитет жртве где се као починилац сагледава политички (капиталистички / фашистички) систем Западне Немачке.⁷

Меморијални центар Аушвиц у Пољској на најдиректнији начин указује на то ко су жртве а ко починиоци. Са друге стране МЦ Аушвиц не акцентује улогу нације посматрача, у овом случају Пољске, што је такође облик културе заборављања. Музеј Аушвица наводим као пример музеја на простору нације која ни данас није у потпуности разрешила своју улогу у холокаусту, односно улогу пасивног посматрача. Постоје два примера односа Пољског друштва према овом меморијалном центру који указују на то да чак и глобално важан простор сећања некад може бити не толико пожељан у случају друштва које има подељен идентитет у контексту холокауста. У првом примеру природа меморијала и његов значај за локалну заједницу мења се у односу на друге друштвене (у овом случају економске) факторе, док у другом примеру указујем на могућност да овакав простор развије потпуно различите друштвене односе на локалном и глобалном нивоу (као туристички и економски центар за грађане Освећима, и као свети простор комеморације и сећања потомака жртава холокауста на глобалном нивоу.

Наиме, у опустошеној Пољској након рата један део логора је нестао будући да је дрвена грађа била крадена како би се искористила за обнову кућа или огрев. Простор некадашњег логора је годинама пропадао будући да за Пољаке овај простор није био нарочито важан у деценијама у којима је стандард живота био мизеран. Постојао је и анимозитет који је један део становника Освећима испољавао према простору логора. Наиме, цео простор логора је у првим деценијама након рата заштићен и забрањене су драстичне измене или употреба просторија за друге потребе осим за музејске. Ово је подразумевало и престанак рада једне од фабрика коју су у првом логору Аушвица изградиле логораше, који су за све време постојања логора ту и радили, тј. мучили се и умирали⁸. У послератној и сиромашној Пољској било је мало посла а још мање функционалних индустријских објеката. Грађани Освећима су захтевали да фабрика која се налазила у једном делу некадашњег логора буде

⁷ Farmer, Sarah, str. 107

⁸ Y. Michal Bodemann, "Eclipse of Memory: German Representations of Auschwitz in the Early Postwar Period", *New German Critique*, No. 75, 2008, str.63

поново пуштена у рад, што би за грађане овог али и околних места значило нова радна места, зараду и у крајњем случају храну на столу.⁹

Ситуација се убрзо драстично променила. Иако фабрика није била пуштена у рад, догодило се нешто друго што је утицало на промену става становништва према меморијалном центру "Аушвиц".године 1967. изграђена је пруга до меморијалног центра. Врло брзо овај простор показао се као туристичка дестинација са огромним потенцијалом. У овај меморијални центар убрзо су долазили бивши логораша, потомци логораша, школске и студентске екскурзије итд, а Освећим је у економском смислу процветао.¹⁰ Град Освећим је у годинама које су следиле постао једна од обавезних туристичких дестинација у Пољској, али је однос грађана према простору логора и даље био подељен. У овом другом случају, проблем је била симболична одвојеност логора од града. Испоставило се да иако млади у Освећину желе да се покрене пројекат паркинга, супермаркета или диско клуба у близини логора, ове иницијативе су одбачене због тога што би то нарушило концепт меморијалног центра који сада више није припадао само Освећиму, па ни Пољској већ целом свету¹¹. У том смислу видљиво је како је један простор веома важан за идентитет жртве премостио економски и културни потенцијал зарад сећања које представља. Дебата око односа простора града Освећима и простора Аушвица као опозицијама простора живих и мртвих, те односа локалног, државног и глобалног идентитета још траје.

Поред меморијалног центра "Аушвиц", и центра сећања "Јад Вашем" у Израелу, трећи најпознатији центар сећања на холокауст налази се у Америци. Амерички Музеј холокауста у Вашингтону једна је од неколико за глобални дискурс о жртви и починиоцу у контексту холокауста, најважнијих целина. Сагледавајући концепте поставки у овом му-

⁹ Alison Stenning, Andrew Charlesworth, Robert Guzik, Michał Paszkowski, "A tale of two institutions: Shaping Oświęcim-Auschwitz", *Geoforum*, Environmental Economic Geography, Volume 39, Issue 1., стр. 402 - 405

¹⁰ Ibid

¹¹ Alexandra Rahr, "Are Holocaust Memorials Ethical?", *the Elie Wiesel Foundation for Humanity*, New York, 2003, стр. 11 - 12

зеју уочава се амерички културни контекст који је врло присутан. Америка, иако географски далеко од догађања у холокаусту, кроз свој музрј приказује и свој удео у овим догађајима, наравно као страна победника или олободилаца а не као починилаца или посматрача. Ова порука би била прилично оправдана да сама Америка не заслужује место међу онима које је у поставци окарактерисала макар као "пасивне посматраче страдања", будући да је у неколико примера управа Музеја избегла да у поставку уврсти заслуге Америке за страдање недужних цивила. Овде мислим на пример неуказивања помоћи прогоњеним и убијаним Јеврејима у Немачкој који су 1938. године тражили помоћ (азил) од Америке, а чија је влада одбила да им изађе у сусрет и вратила их назад у Немачку¹². Овај догађај уметнут је у поставци на начин који не говори много о тамној страни америчког сећања. Део поставке који говори о мрачном делу америчког сећања под називом "Без помоћи, без уточишта 1938"¹³ приказан је на занемарљив начин у односу на, рецимо, прву слику са којом се посетилац Музеја среће при уласку, а то је слика америчких ослободилаца који су ослободили ове логоре.

Америка која и поред своје историје сарадње са Хитлеровим режимом пре рата, расизма, робовласничког друштва и геноцида над Индијанцима, те затварања Јапанаца који су живели у Америци у логоре, има диретне разлоге због којих би се осећала као починилац. Довољно је прочитати понешто о антисемитизму и Хитлеровим идејама прихваћеним од стране дела америчке елите и грађана у периоду пре самог рата¹⁴ и постаје јасно зашто Америка данас жели да установи своју улогу нације која држи монопол сећања на холокауст и држава представника слободе и толеранције. Овај случај бих окарактерисао као класичан "whitewashing"¹⁵

¹² Jennifer Faber, "Holocaust memory and museums in the United States: problems of representation", Miami University, *History*, 2005, op. cit., str. 24

¹³ Jennifer Faber, op. cit, str.28

¹⁴ Jennifer Faber, оп.цит, стр.34

¹⁵ Young. E. James, "The Texture of Memory: Holocaust Memorials and Meanings", *New Heaven*, Yale University, str. 336

ТРАУМА ПРЕЗЕНТАЦИЈЕ СЕЋАЊА НА ЗЛОЧИНЕ НДХ У ХРВАТСКОЈ

Већ сам раније писао о сећању у СФР Југославији где је политичка колективног сећања била усмерена на одржавање једног југословенског идентитета који се заснивао на идеји по којој су југословенски народи браћа уједињена у борби против фашизма. У том смислу, након рата доминантни комунистички систем као централну светлу целину постављао је партизански покрет, док су четнички или усташки покрет одбацивани као антикомунистички те фашистички. Како би се избегли сукоби идентитета народа у Југославији који су једни друге сматрали починиоцима, комеморације жртвама фашизма а посебно у логорима смрти (нпр. Јасеновац) организоване су на сличан начин како и у Источној Немачкој, што је значило да се славила заједничка победа над фашизмом, а сећало на заједничке жртве чија је смрт приписивана тој броби.¹⁶

Након отцепљења Хрватске, распада Југославије и крвавих ратова који су уследили на овим просторима Балкана, елементи и институције колективног сећања замениле су своја места, што је, како ћемо видети, утицало и на промену идентитета. У временском периоду од само две деценије, у Хрватској су они који су деценијама били препознати као починиоци кроз просторно институционализовану и ритуалну форму, али и утицај образовног система и медија, готово у потпуности заменили своја места.

На примеру хрватског сећања кроз институционализовани простор видимо да је линија која дели жртву и починиоца замагљена¹⁷. Данас у Хрватској специфичан облик ревизионизма игра велику улогу у сећању на догађаје који не би смели да се доводе у питање. Наиме, наратив поставке у Музеју Јасеновца већ годинама приказује далеко мањи

¹⁶ Wolfram A. Mark, Representations of the Holocaust at Dachau and Buchenwald in Comparison with Auschwitz, Yad Vashem and Washington, German Studies Association, стр. 688-689

¹⁷ За више информација о ревизионизму у Хрватској, консултовати: Jazbec, Salamon, *Magnissimum crimen*, Margelov institut, Zagreb, 2008

број жртава, конфузан приказ националности жртава, па и мотиве и идеолошке или етичке специфичности починилаца. Ако се смањи број жртава, одређење жртве и починиоца, и спесифичности злочина – онда тај злочин више и не постоји (у друштвеном памћењу). У том смислу, како сам већ писао у ранијим радовима, музеј Јасеновац временом је постао место за огледе из организовања селективног сећања са јаким политичким утицајима како на идентитет Хрватске на унутрашњем нивоу тако и спољном.

Замагљивање сећања у Хрватској није пракса ограничена само на поставку Меморијала Јасеновац, већ се манифестује и кроз пример годишње комеморације жртвама Јасеновца и (хрватским) жртвама и "херојима" у Блајбургу¹⁸. Док је у Музеју Јасеновца данас приказана бледа и неефектна слика догађаја који не причају у довољној мери причу о геноциду, логорима, зверствима и специфичносима крвожедног усташког режима, те о великом броју српских, ромских и јеврејских жртава, Блајбург место у Аустрији где је стрељан један број заробљених усташа на крају рата, полако постаје место националног страдања за Хрвате. Пример комеморације у Блајбургу одличан је пример за школску, антрополошку, социолошку, психолошку а посебно историјску анализу утицаја промене социјалног, историјског и политичког контекста на промену идентитета.

Сећање на Блајбург мењало се од тога да су комеморације убијеним фашистима некада биле строго законом забрањене од стране тадашњег комунистичког режима, до тога да се данас у Хрватској више пажње посвећује сећању на убијене усташе у Блајбургу него на невине српске, јеврејске и ромске жртве убијене у Јасеновцу. Да је по среди ствар познавања историје или елементарне логике било би јасно да жртве из Јасеновца нису ни у ком случају биле криве за смрт стрељаних људи у Блајбургу, док је са друге стране извесно да је велики део стрељаних усташа био директно умешан у смрт не само јасеновачких жртава и жртава других логора и стратишта по целој НДХ. У сваком случају, извесно је да је Хрватска у задњих неколико година смањила буџет ко-

¹⁸ David Bruce MacDonald, *Balkan holocausts?: Serbian and Croatian victim-centered propaganda and the war in Yugoslavia*, Manchester University Press, 2003

меморација у Јасеновцу, а повећала онај намењен колективним организованим посетама Аустрији на дан комеморације "жртвама" у Блајбургу. Ова идеја подржана је од стране католичке цркве која са великим охрабрењем гледа на ову комеморацију.¹⁹

Иако су задњих година хрватски политички лидери или представници власти почели да се појављују и говоре на комеморацији у Јасеновцу, наративи говора углавном су усиљено политички коректног типа са сада већ традиционалним несугласицама око броја жртава. На дан комеморације, на хрватској страни комеморира се за неколико десетина хиљада жртава усташког режима, док је на другој страни реке, у Републици Српској, комеморација посвећена сећању на више од пола милиона жртава.²⁰ Истини за вољу, говори хрватских политичара условљени су европским интеграцијама. У том смислу не треба да чуди што комеморација у хрватском делу Јасеновца не делује нарочито искрено нити нарочито пожељно²¹. Схватљиво, за хрватску државу су ове комеморације једнако неугодан али нужан фактор као и сарадња са Хашким судом за ратне злочине, који једноставно представља елемент процеса промене идентитета Хрватске као балканске у идентитет европске државе.

Данас су две опречне комеморативне праксе (Јасеновац / Блајбург) показатељ два идентитета Хрватске, и представљају једна другој логичке опозиције па је парадоксално да се иста држава препознаје и у жртвама, посматрачима и починиоцима из истог историјско-политичког периода. Јасно је да је Блајбург данас простор који је потребан хрватској држави/нацији како би могли да реконструишу идентитет починиоца или посматрача, у идентитет жртве и хероје мученике.

¹⁹ Salamon Jazbec, оп.цит, стр. 491

²⁰ David Bruce MacDonald, *Ibid*

²¹ Саламон Јазбец напомиње да се овакве комеморације морају одузети политичарима као централним фигурама, па чак и религиозним фигурама који овакве догађаје користе за политичке говоре, наглашавања конфликта са другим политичким или религиозним заједницама и самопромоцију.

ЕПИЛОГ УПОТРЕБЕ СЕЛЕКТИВНОГ СЕЂАЊА У РЕКОСТРУКЦИЈИ ХРВАТСКОГ ИДЕНТИТЕТА И ОДНОС ПРЕМА ДРУГОСТИ У ХРВАТСКОЈ ДАНАС

Након деведестих година двадесетог века поново покренуте коме жртвама Јасеновца угрозиле су тад актуелну хрватску причу о праведној одбрани од агресора и невиних жртава тј. домобрана. "Демони прошлости" су Хрватску обележавали као нацију починиоца што је било проблематично, јер је у току отцепљења од Југославије и за време грађанског рата кроз медије потенцирана слика угњетаване нације праведних бранилаца (домобрана) и невиних жртава "великосрпске" или "југословенске" агресије. У првим годинама након распада Југославије, и још важније југословенског идентитета, хрватска нација врло лако је потиснула идеју о усташком режиму као геноцидном, и заменила ту идеју премисом о храбрим и праведним усташама браниоцима хрватске државе. Отуд и данас толико симпатизера усташког покрета међу генерацијама које су се родиле деценијама након Другог светског рата, па и ратова деведесетих. Наравно, како јача неоусташка мода, намеће се питање ревизионизма. Јасно је шта би се дешавало да се у Немачкој појави, рецимо, музичка група чији љубитељи носе обележја нпр. злогласних нацистичких "СС" јединица, или поздрављају музичаре поздравом "Хајл Хитлер!" Управо се оваква кореографија и поздрави могу приметити на концертима проусташких или екстремно десничарских група у Хрватској. Саломон Јазбец је врло лепо приметио и пописао цео наративни комплекс који окружује најпопуларнијег хрватског националног етно/рок музичара Марка Перковића Томпсона, по коме се видело да иако овај музичар данас не потенцира директно националистичку причу са почетка своје каријере, још увек има везе са мотивима усташког покрета што кроз кореографију и комуникацију са публиком, што кроз имена и текстове песама које врло занимљиво деле мотиве или чак речи са усташким песмама.²² Ипак оптужбе за ревизионизам у Хрватској или су ретке или долазе од мањинских група које немају стварну политичку моћ да промене став хрватске државе према злочинима

²² За више информација о ревизионизму у Хрватској консултовати: Salamon Jazbec, *Magnissimum crimen*, Margelov institut, Zagreb, 2008.

ушашког режима. Са друге стране, Хрватска спретно избегава оптужбе за ревизионизам користећи комеморације у Јасеновцу као показатељ воље да се сећа злочина или жртава. Ако је могуће комеморисати у исто време два простора са опречним сећањем и ако је један доминантнији од другог као што је то случај данас у Хрватској са Блајбургом и Јасеновцем, онда и нема потребе за директним историјским ревизионизмом, односно оспоравањем Јасеновца. Нема потребе за директним ревизионизмом и довођењем у питање природу Јасеновца из простог разлога што сећање и друштвено памћење "страдања у Блајбургу" полако али сигурно потири и маргинализује сећање на жртве и починиоце Јасеновца²³. На овај начин Хрватска може да избегне глобалне оптужбе за ревизионистичку политику и падање у немилост међународне заједнице, будући да она данас комеморира и жртвама Јасеновца (на начин на који то ради) док се у исто време сећа "невиних хрватских жртава" – побијених усташа у Блајбургу.²⁴

Оно што овај феномен реконструкције идентитета чини још занимљивијим јесте то што ће ако се оваква замена простора сећања буде наставила временом сећање на Блајбург постати све доминантније на просторном, симбололичком и друштвеном нивоу и тако потиснути Јасеновац и трауму презентације Хрватске као симбололичког наследника злочиначке НДХ. У том случају хрватски идентитет ослањаће се тада искључиво на идеју о Хрватима борцима против неправде, ослободiocима, који нису чинили зверства ни злочине већ су били жртве како у ратовима деведесетих тако и у Другом светском рату.

Весници промене идентитета у Хрватској већ су видљиви и данас, а представљају само део идентитета који је у процесу организовања. Последице заборављања трауматичних историјских догађаја који су Хрватску повезивали са идентитетом починиоца, видљиве су данас, како у случају горепоменутог Томпсона тако и у другим случајевима које углавном популаризују балкански медији. У последње време хрватске медије, а потом природно и српске, окупирају извештаји о благо речено

²³ Трбојевић Данило, *Сећање на зло: меморијални центри, филмови и политика комеморације жртава немачких и НДХ логора*, мастер рад одбрањен на одељењу за етнологију и антропологију филозофског факултета у Београду, 2010, стр. 181

²⁴ Ibid

националистичким испадима представника послератне генерације хрватске младежи, како познатих личности тако и оних мање познатих. Наравно, у већини случајева посебно место имају старији односно "домобрани" који у делу хрватског друштва носе ореол храбрих праведника који су ослободили и практично створили данас независну Хрватску.

Последњи такав случај био је наводни нестанак извесне Кристине Ђурковић, како је српска јавност касније сазнала, једне од "радикалних десничарских активисткиња" која у Хрватској често бива умешана како у демонстрације тако и у перформансе који посебно наглашавају протесте против Европске уније и слављење култра хрватског борца²⁵. Млада Кристина је убрзо постала лице хрватског национализма нове генерације. Ова девојка није битна, али је битно да се у лепези активности поред критике хрватске политике интеграције у ЕУ, наилази и на антисрпске мотиве, са посебним акцентом на забрану ћириличног писма у Вуковару. Руку на срце, јасно је да Крисина од затегнуте друштвене климе прави неку врсту каријере и себи име у хрватском политичком миљеу. И друге личности из хрватског културног живота своју инспирацију налазе у увек напетим односима између Хрватске и Србије. Поред поменутог Томпсона који је екстремни насционализам са почетка каријере прилагодио друштвеној клими у којој сад представља свој патриотски приступ етно року, и од тога лепо живи, ту су и контроверзна ауторка Ведрана Рудан²⁶ која на свом блогу или телеевизијским гостовањима дотиче управо трауматичне аспекте хрватског друштвеног живота као и односе са Србијом, или редитељ Оливер Фрљић који кроз своје представе задире у трауму презентације сећања и идентитета како у Хрватској тако и на Балкану, што га чини контроверзним аутором не само у његовој земљи²⁷. У интервјуу за српски лист "Курир" наведени аутор се више пута осврнуо на националистичко

²⁵ <http://www.telegraf.rs/vesti/913622-nestala-najpoznatija-ustaskinja-mrziteljka-srba-i-cirilice>

²⁶ <http://www.rudan.info/>

²⁷ <http://www.kurir-info.rs/kontroverzni-hrvatski-reditelj-pozoriste-ne-moze-nistac-uciniti-ni-za-hrvatsku-ni-za-srbiju-clanak-1107823>

дивљање и ломљење плоча исписаних ћириличним писмом у Вуковару²⁸. Поменути инцидент, или прецизније низ инцидената у Вуковару, само је једна од слика последица реконструкције идентитета у Хрватској. Само постојање идеје да се постављају плоче исписане српским, ћириличним писмом изазвала је праву одмазду деснице у Хрватској. Највећи проблем је био тај што је коришћење овог писма симболички за националисте у Хрватској представљало повратак Срба у Хрватску. Иако је Вуковар одувек био већинско српски град, чак и после рата, постављање ових плоча а затим уништавање истих представљано је као борба против неке нове колонизације или агресије Срба према хрватској држави а и култури.²⁹

У другим случајевима, када мотив има симболичку тежину важну не само у балканском већ на глобалном нивоу, постоји жеља да постане део хрватског идентитета чак и ако потиче из опозитне српске културе. Управо овакав случај је питање идентитета Николе Тесле. Тесла, светски познат и признат научник, рођен је у српској продици у селу Смиљану у Лици. Само село као и већи део Лике до ратова деведесетих година насељавао је велики број Срба. У последње време постала је све актуелнија расправа о томе да ли је Тесла био Србин или Хрват. На неколико хрватских форума, и интернет страница наишао сам на текстове који треба да покажу како је чувени научник био ништа мање него – Хрват.³⁰ Примера ради, на хрватској верзији странице о Николи Тесли сајта "Википедија"³¹ овако је приказано питање националног порекла Тесле и његове породице: "Никола Тесла рођен је 9./10. српња 1856. у

²⁸ Наведени аутор се осврнуо управо на будућност односа хрватског и српског народа: "Тешко је веровати да ће ова друштва у неко скоро време оздравити. Њихови национални атавизми избијају свако мало. Можда је првотно питање што је створило рану, а не да ли би требало стављати прст у њу." <http://www.kurir-info.rs/kontroverzni-hrvatski-reditelj-pozoriste-ne-moze-nista-uciniti-ni-za-hrvatsku-ni-za-srbiju-clanak-1107823>

²⁹ <http://ww.novosti.co.rs/vesti/planeta.300.html:464127-Hrvatski-ministar-Matic-Branitelji-slusaju-Cecu-a-smeta-im-cirilica>

³⁰ <http://www.dnevno.hr/vijesti/hrvatska/97744-hrvatski-znanstvenik-tvrdi-tesla-je-hrvat-a-to-znaju-vrhuse-katolicke-i-pravoslavne-crkve.html>
<http://www.hrhb.info/showthread.php?t=4065>

³¹ <http://www.wikipedia.org/>

мјесту Смиљан код Госпића. Тесла је био српског или хрватског подрјетла (Теслин дневник). За његовог оца Милутина каже се да је био православни свећеник, а његова мајка Георгина Мандић (звана Ђука) била је без наобразбе, али веома интелигентна жена.³²

Ово је пример селективног присвајања који јасно приказује како Хрватско друштво данас апсорбује елементе који иду у прилог позитивној природи њеног европског идентитета, а који се развија управо паралелно са процесом заборављања другог дела своје историје. Уколико не би било паралелног деловања културе сећања и културе заборава, нови идентитет једноставно не би био остварив јер би сукобљени елементи једноставно потирали једни друге. Како смо видели у примерима Немачке, Америке или Пољске, овај процес није специфичан за Хрватску, али је управо једнако произвољан, а елементи су препознатљиви уколико су нам познати социјални и историјски контекст. Сличне идеје о селективном сећању, измишљању нове митологије и идентитета, не само дефинисању нације, доста раније су приказане у радовима аутора попут нпр. Бенедикта Андерсона или Пола Конертон³³ који указују управо на могућност конструкције и реконструкције елемената друштвеног или националног идентитета па и улоге сећања у истом.

Ипак, можда најбоља илустрација степена ревизионизма или нивоа заборава историјских чињеница везана је не за политичаре или људе из културног живота Хрватске, већ за једног спортисту и неколико десетина хиљада "обичних људи" који су заједно послали поруку како хрватском друштву тако и балканским комшијама.

Новембра 2013. године, стадион Максимир био је "пун" а навијачи и фудбалери Хрватске славили су победу над репрезентацијом Исланда и пласман на светско првенство. Инцидент се догодио када је Јосип Шимунић, хрватски фудбалер, на терен истрчао са микрофоном у руци и поздравио највијаче који су већ у екстази славили. Проблем није био тај што је Шимунић истрчао на терен и обратио се навијачима, али је

³² http://hr.wikipedia.org/wiki/Nikola_Tesla

³³ За више информација консултовати: Anderson Benedict, *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism* (rev. ed. ed.). London: Verso. 1991 [1983]. Или Konerton Pol, *Kako društva pamte*, Fabrika knjiga, Beograd, 2002.

шокантно било који је поздрав одабрао а мање шокантно какав је одговор добио. Наиме, фудбалер је на терн истрчао и поздравио публику користећи (ратни) поздрав најпознатији по употреби међу припадницима усташког покрета у НДХ: "за дом... ..спремни!" У тренутку када је Шимунић ускликнуо први део поздрава "за дом...!", дочекао га је френетични одговор већ екстатичне публике: "... СПРЕМНИ!!!"³⁴ Наравно, одмах је било јасно да фудбалер због овог аможе имати проблема.

Када су га новинари упитали зашто је то урадио, Шимунић је дао следећи одговор: "Ја сам то увек желео да урадим. Неки би требало мало да уче историју, а ја се не бојим. Нисам ништа погрешно направио, навијам за своју Хрватску, за свој дом и ако то некоме смета, онда је то њихов проблем, то није мој проблем."³⁵ Аргументација коју је Шимунић дао држала се на заиста танким ногама, будући да је поздрав злогласан управо због тога што је био не само раширен међу усташама већ једнако званичан и карактеристичан као и поздрав "Хаил Хитлер" међу нацистима. Фудбалер је можда хтео да исправи грешку указујући на потенцијално историјско порекло поздрава "за дом..." које датира из периода пре Другог светског рата или усташког покрета. Истини за вољу, исти аргумент би онда могли навести и немачки десничари или други који данас користе злогласни поздрав "Хаил!" и да то оправдају везом са древним римским покретом подизања руке на поздрав или употребом истог у 18. или касном 19. веку. Наравно, ситуација би била једнако неповољна јер свако ко познаје друштвени, историјски и политички контекст одмах може повезати овај поздрав са нацистичким или фашистичким поздравом а не римским, или јуширним поздравом нпр. Пава Ритера Витезовића³⁶.

Званичници Светске фудбалске федерације (ФИФА) су изгледа имали слична запажања као и фудбалер. Јосип Шимунић је кажњен због "пронацистичког поздрава" и то са забраном играња 10 официјалних утак-

³⁴ <http://sport.blic.rs/Fudbal/Svetski-fudbal/243360/Ustaski-pir-na-Maksimiru-Hrvatski-fudbaler-skandirao-za-dom-spremnisa-navijacima>

³⁵ Ibid

³⁶ За више информација консултовати: <http://books.google.hr/books?id=oN1pAAAAYAAJ>

мица за репрезентацију, што је значило да овај фудбалер неће наступити на светском првенству за своју репрезентацију.³⁷ Иако је хрватска јавност, на челу са селектором репрезентације и председником Фудбалског савеза Хрватске, а потом и свим навијачима, била шокирана због "драконске казне" коју је ФИФА наменила фудбалеру³⁸, друга, српска страна сматрала је да је казна преблага. Председник фудбалског савеза Србије Томислав Караџић изјавио је да не само да сматра да је казна била преблага, већ и да је Шимунић "момак помраченог ума."³⁹

Иако је Шимунић на крају и кажњен због свог брзоплетог и изгледа непромишљеног геста, друга страна која је учествовала у перформансу на стадиону није кажњена, али је опоменута. На стадиону тог дана није било цело хрватско друштво нити су сви присутни били упознати са историјским пореклом поздрава или његовом тежином. Чињеница је ипак да је велики део присутних без икаквих проблема и предомишљања прихватио усташки поздрав као национални, или свој лични. Одлучнија презентација сећања на холокауст и злочине НДХ које се преносе кроз образовање можда би учиниле да барем део оних који су тај дан скандирали на стадиону или ломили плоче у Вуковару размисли пре него што делује. Овако је хрватски идентитет подељен на две стране, од којих је једна под притиском друге половине која услед подршке државе прети да постане доминантна. Друга страна је у ствари друга Хрватска, Хрватска која се јасно и гласно чула у одговору на Шимунићев позив "за дом!! ... Спремни!"

Ипак, треба имати на уму да Хрватска данас не представља једну хомогену идентитетску целину мишљења или понашања, те да случајеви које смо приказали нису правило, али да јесу присутни у Хрватској данас. Проблем на који овај рад жели да упозори управо јесте ескалација или ширење оваквих примера као последицу процеса трауме презентације или заборављања мрачних делова сопствене историје.

³⁷ <http://www.theguardian.com/football/2013/dec/16/croatia-josip-simunic-ban-world-cup-pro-nazi-chant>

³⁸ <http://sportski.net.hr/nogomet/reprezentacija/niko-kovac-o-kazni-simunicu-neugodno-sam-iznenadjen-sokiran-i-razocaran>

³⁹ http://www.b92.net/sport/fudbal/vesti.php?yyyy=2013&mm=12&dd=18&nav_id=790593

ЗАВРШНА РАЗМАТРАЊА

Као што смо видели на примерима Немачке, Пољске и Америке, национално сећање често уме да буде подељено и условљено културним, економским или идентитетским утицајима. Без обзира на то који се приступ организовању друштвеног сећања одабере, последице ће бити видљиве на свим нивоима унутар друштвене и међудруштвене комуникације. Холокауст, ипак, представља један од оних примера догађаја из људске историје који по својој дефиницији представља преседан и опомену не само за генерације које су холокауст доживеле, већ и за све наредне, јер тежина холокауста није само у броју жртава већ и у сећању на један од најмрачнијих периода људске историје који показује колико далеко може да се оде ако се мржња према другом користи као водила.

Јасеновац, или било који други од НДХ логора, на исти начин говоре о мрачној страни хрватске историје, или прецизније, злочиначког режима који је у смрт послао не само Србе, Роме и Јевреје већ и припаднике сопственог народа који су препознати као неподобни. Нажалост, уместо да Хрватска прихвати, осуди и превазиђе злочине усташког режима и тако напредује, сведоци смо процеса реконструкције идентитета који занемарује сећање других група у Хрватској, и не само сећање већ и историјске чињенице које ће надаље увек бити претња, а свако ко се позове на исте, непријатељ.

Проблем који настаје је управо потиснути бес и анимозитет који се код младих у Хрватској данас гомила са једне стране због лоших социјалних услова, животног стандарда и све већег броја незапослених, и, са друге стране, "српских агресора", "српске ћирилице", "глобализаторске Европе", или неког другог непријатеља. Чињеница је да друштво које гради свој идентитет на идеји херојства, борбе и жртава, а притом занемарује своје тамну страну историје, као последицу трпи идентитетску конфузију. Проблем настаје када се сећања других етничких или културних група унутар и ван државе налазе у опозицији са у овом случају званичним идентитетским корпусом. Оваква опозиција представља претњу јер може да пољуља основе идентитета у процесу реконструкције, али и друштвени и политички потенцијал новог идентитета у односу на одбачени стари.

У том смислу, проблем са културом заборављања или умањивањем значаја жртава усташког терора, те директним замењивањем теза коришћењем мотива Блајбурга као места сећања где су стрељани не припадници злог усташког покрета већ невини и храбри домобрани јесте очекивано велики анимозитет према другости која угрожава елементе селективног сећања.

Јасно је да данашња хрватска држава кроз ове замене идентитета покушава да се реши непожељних слика своје прошлости у циљу што бољег интегрисања у Европску унију у којој би била без идентитетских мрља везаних за геноцид у Другом светском рату или злочине почињене у ратовима деведесетих година. Ово самодефинисање ипак има јасне последице које се огледају у односу према другости. Управо мотив свеприсутства лоше другости, указује на последице једнообразног конструисања идентитета који занемарује лоше догађаје из сопствене историје. Као последица стања заборављања у ком се хрватско друштво налази, може се наслутити додатни пад нивоа толеранције према мањинама било које врсте.

Управо због феномена друштвеног заборављања или селективног сећања, меморијални центри попут Аушвица, "Јад Вашема" или америчког Музеја холокауста у Вашингтону и постоје. Нажалост, ни ти музеји нису имуни на друштвени или политички утицај, али су чињенице које се у њима презентују, па чак и оне трауматичне, по својој природи неоспориве. У случају да се нека од чињеница везаних за холокауст као цивилизацијску опомену измени, фалсификује или оспори без научног доказа, реч је о ревизионизму који са собом вуче озбиљне последице.

У случају Хрватске, државна политика према организовању националног сећања је таква да је ревизионизам, иако врло присутан, заправо добро скривен. Као последицу оваквог приступа прошлости имамо управо примере унутрашњег анимозитета између два идентитета Хрватске, али и све виши ниво страха и агресивног става према културном, етничком, верском итд. другом. Једини начин да се ова ситуација превазиђе јесте да хрватска држава предузме мере које подразумевају осуду било какве врсте ревизије холокауста и злочина НДХ. Све док се

ово не деси, односи држава Србије и Хрватске, као и српског и хрватског народа, биће не само лоши већ ће се традиција анимозитета наставити и кроз генерације које долазе.

КОРИШЋЕНА ЛИТЕРАТУРА

Anderson Benedict, *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism* (rev. ed. ed.). London: Verso. 1991 [1983]

Jennifer Faber, "Holocaust memory and museums in the United States: problems of representation", Miami University, History, 2005.

Kuljić, Todor, *Kultura sećanja, Čigoja*, Beograd, 2006.

MacDonald David Bruce, *Balkan holocausts?: Serbian and Croatian victim-centered propaganda and the war in Yugoslavia*, Manchester University Press, 2003.

Konerton Pol, *Kako društva pamte*, Fabrika knjiga, Beograd, 2002.

Rahr Alexandra, "Are Holocaust Memorials Ethical?", the Elie Wesel Foundation for Humanity, New York, 2003.

Stenning Alison, Charlesworthb Andrew, Guzikc Robert, Paszkowskic Michał, "A tale of two institutions: Shaping Oświęcim–Auschwitz", *Geoforum, Environmental Economic Geography*, Volume 39, Issue 1

Трбојевић Данило, Сећање на зло: меморијални центри, филмови и политика комеморације жртава немачких и НДХ логора, мастер рад одбрањен на Одељењу за етнологију и антропологију Филозофског факултета у Београду, 2010.

Трбојевић Данило, Рат сећања, Зборник радова 5. међународне конференције о Јасеновцу, Јасеновац – Доња Градина, 2011.

Трбојевић Данило, Антропологија американизације холокауста, Библиотека INITIUM, Задужбина Андрејевић, Београд, 2013.

Farmer Sarah, "Symbols that Face Two Ways: Commemorating the Victims of Nazism and Stalinism at Buchenwald and Sachsenhausen", University of California Press, 1995.

Wolfram A. Mark, *Representations of the Holocaust at Dachau and Buchenwald in Comparison with Auschwitz, Yad Vashem and Washington*, German Studies Association

Y. Michal Bodemann, "Eclipse of Memory: German Representations of Auschwitz in the Early Postwar Period", *New German Critique*, No. 75, 2008.

Young. E. James, "The Texture of Memory: Holocaust Memorials and Meanings", New Heaven, Yale University

<http://www.telegraf.rs>

<http://www.rudan.info>

<http://www.kurir-info.rs>

<http://www.novosti.co.rs>

<http://www.dnevno.hr>

<http://www.wikipedia.org/>

<http://sport.blic.rs>

<http://www.theguardian.com>

<http://www.b92.net>